

не слідує за наукою, а виявляє особливість сфер і шарів буття, яку інтуїтивно схоплюють науки. Саме методологічні обґрунтування розрізнення сфер буття дають підставу для існування онтологічних концепцій у сучасній філософії.

Аннотація. В статті рассмотрені актуальні аспекти теорії буття і основні визначення цієї категорії в роботах німецького філософа Н. Гартманна. Були розглянуті проблеми буття і становлення людини, як індивідуальної особистості в реальному світі. Проаналізовані твори філософа і досліджені нові концепції «метафізическої онтології». Розглянуто вплив поглядів і трактувань Н. Гартманна на інших філософів і вчених.

Ключові слова: буття, метафізика, ступені буття, феномен, свідомість, суще, нова онтологія.

Abstract. In article is considered the actual aspects of the theory of entity and gives the basic definitions of this category in the writings of the German philosopher N. Hartmann. There were highlighted the problems of entity and becoming a person as an individual person in the real world. The works of the philosopher are analyzed and new concepts of «metaphysical anthology» are explored. The influence of the views and interpretations of N. Hartmann on other philosophers and scientists is considered.

Key words: being, metaphysics, degrees of being, phenomenon, consciousness, existence, new anthology

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник цікавих фактів та корисних знань. Словник [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/hto-taki-naturalisti/>
2. Гартман Н. Проблема духовного буття. Исследования обоснованию философии истории и наук о духе. / Н. Гартман. / Перевод А. Н. Малинкина. // Культурология. XX век. – М., 1995. – 703 с.
3. Гартман Н. Этика = Ethik / Н. Гартман. / Пер. с нем. А. Б. Глаголева; под ред. Ю. С. Медведева, Д. В. Скляднева. – СПб.: Влдимир Даль, 2002. – 707 с.
4. Гартман Н. К основоположению онтологии / Н. Гартман. / Пер. с нем. Ю. В. Медведева; под ред. Д. В. Скляднева. – СПб.: Наука, 2003. – 639 с.
5. Франк С. Л. Реальность и человек. Метафизика человеческого бытия. / С. Л. Франк. – Париж, 1956. – 485с.
6. Аляев Г. Е. Метафизика XX века / Г. Е. Аляев // Космология в лицах. – 2011. – № 6. – С. 194–207.
7. Горнштейн Т. Н. Философия Николая Гартмана / Критический анализ основных проблем онтологии / Т. Н. Горнштейн. – Ленинград: Наука, 1969. – 280 с.
8. Гартман Н. Познание в свете онтологии / Н. Гартман. / Пер. с нем. А. Лаптева. // Западная философия: итоги тысячелетия. – Екатеринбург, Бишкек, 1997. – С. 463–540.
9. Гартман Н. Систематическая философия в собственном изложении / Н. Гартман. // Фауст и Заратустра / Пер. с нем. – СПб.: Азбука-классика, 2001. – 320 с.

УДК 930.1

«ИСТОРИЯ МАЛОЙ РОССИИ» Д. БАНТИШ-КАМЕНСЬКОГО – ЕНЦИКЛОПЕДИЯ УКРАЇНСЬКОЇ МИНУВЩИНИ

Л. В. Порощук, Н. Р. Темірова

Анотація. У розвідці проаналізовані погляди Д. Бантиш-Каменського на історію України, викладені у праці «История Малой России». Дослідження здійснене із застосуванням загальнонаукових (дослідницького, аналітико-синтетичного, узагальнення, контент-аналізу) та спеціальних історичних (історичної ретроспективи, проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, історико-біографічного, історико-генетичний) методів, на основі принципів наукової об'єктивності та історизму. Вивчення зазначеної праці показало, що вона відповідала політичній орієнтації тієї частини української еліти межі ХУІІІ-ХІХ ст., яка зробила світоглядний вибір, перейшовши на позиції імперської лояльності.

Ключові слова: Д. Бантиш-Каменський, «История Малой России», Україна, Малоросія, Гетьманщина.

Вивчення сучасної історії Української держави була б неможливою без творів багатьох поколінь літераторів та істориків, що виховували національну свідомість. Іноді це відбувалося незалежно від бажання самих авторів, книги яких ставали популярними лише через свій зміст. Одним з них є Д. Бантиш-Каменський – автор славнозвісної «История

Малой России». У зв'язку із сучасними подіями, які відбуваються на території України, стає актуальним вивчення поглядів дослідників XIX ст. Можливо, в цей період був закладений початок існування теорії про те, що Росія була наступницею Русі, що не існувало самостійної козацької держави, а лише у складі Московської держави, була поширена назва «малороси» тощо. Тому, щоб розвіяти міфи стосовно української минувшини, потрібно детально розглянути погляди даного автора щодо історії Гетьманщини. Варто звернути увагу на те, що вплинуло на формування саме таких поглядів, які були державницькі позиції, та чи міг дослідник мислити по-іншому в період написання своєї праці.

Вивченням даної проблематики займалось чимало дослідників. Найсучасніші дослідження запропоновані В. Кравченком у роботі «Україна, Імперія, Росія», О. Ясем у розвідці «История Малой России» Д. Бантиша-Каменського у світлі дослідницького інструментарію», С. Тарасовим у праці «Руїна Гетьманщини в російській історіографії другої половини XIX – початку XX ст.» [1; 2; 3]. Незважаючи на наявні здобутки, дані дослідники лише частково розглядали обрану проблему. Тому метою статті є аналіз поглядів Д. Бантиш-Каменського на минуле України.

Д. Бантиш-Каменський свою працю розпочинає з доби Русі, у рамках якої він перераховує правителів і розповідає про їхню діяльність. Але даному періоду дослідник присвячує досить малу частину праці, лише три перших розділи. Варто зазначити, що Київ історик називає «мать градов Россійских», подібне твердження ми зустрічаємо у російського офіційного історика М. Карамзіна в «Истории государства Россійского». Окрім Києва, автор згадує Чернігів, Переяслав, Корсунь, Богуслав та інші.

Особливу увагу варто звернути на те, що Д. Бантиш-Каменський після роздроблення Русі розповідає про існування Галицько-Волинського князівства, а потім і королівства. Історик викладає інформацію про діяльність Данила Галицького та його бажання позбутись від татаро-монгольської залежності. Татарській навалі приділяється досить неважливе значення, акцентується увага на знищенні міст, архітектурних пам'яток та подаються відомості про створення нових міст.

Дещо кращу історію українських земель можна дізнатись з періоду панування Литви, Польщі та Московської держав на території України. Автор до цих земель вживає назву «Малоросія», він навіть виявив етнографічний кордон Малоросії з Росією. Паралельно він вживає назву «Україна» (в сучасному розумінні Україна), яка територіально охоплює обидва береги Дніпра. У примітках до праці дослідник намагається пояснити походження, значення та час появи цих слів.

У подальшому викладенні історії дослідник здебільшого зосереджує увагу на правителях Литви та Польщі, описує тільки їхню внутрішню та зовнішню діяльність, особлива увага звертається на їхні внутрішні суперечки. Але варто зауважити, що Д. Бантиш-Каменський розповідає про історію Малоросії в контексті історії Польської та Литовської держав, пізніше Речі Посполитої, а не в історії Московської держави. Звичайно присутні моменти про відносини між цими державами, але «Україна» розглядається в основному у складі перших держав. Територія поділялась на воєводства, спочатку було Київське, Житомирське, Овруцьке, а потім уже з утворенням Речі Посполитої у 1569 р. з'явилися Волинське, Брацлавське та інші. Окрім відомостей про воєводства, наводиться інформація про їхніх воєвод. Особливо часто описуються воєводи Києва та їхня відданість короні Речі Посполитій. Автор наводить описи міст, які постраждали від монголо-татар у XV ст. Так, повідомляється, що у 1482 р. Менглі-Гірей спустошив Київ, спалив Печерський монастир і навколишні села, пізніше Київ у 1516 р. отримає Магдебурзьке право від Сигізмунда I, а потім і Чернігів.

Найбільшу увагу історик приділяє козацькій добі, особливо приєднанню земель до Росії та ліквідації Гетьманщини. Дослідник зосереджується переважно на військово-політичній історії, передусім, на зовнішньополітичних зв'язках і дипломатичних зносинах. Тому він докладно зупиняється на взаєминах сторін, часто-густо наводить силу-силенну подробиць щодо побутування посольств, обставин переговорного процесу тощо.

«Поява козацтва – дуже важлива подія в історії Малоросії», – пише Д. Бантиш-Каменський [4]. Також автор пропонує декілька варіантів походження козаків та обґрунтовує їхню схожість з азіатами. Через посиленний польський гніт на «малоросіян», втеча від покарання, бажання отримати свободу, вони змушені були втікати пониззя річки Дніпра. Одним із козацьких міст був Чигирин, але поки що він не був їхнім головним містом, також у їхньому володінні був Павлолоч. Після заснування Запорізької Січі на острові Хортиця Дмитром Вишневецьким відбувається остаточне формування козацького стану. Д. Бантиш-Каменський описує походи козаків на турків, участь козаків у війнах, навіть описується почергова зміна козацьких воєначальників. Дослідник розповідає про походи І. Підкови, П. Сагайдачного, повстання К. Косинського та С. Наливайка. Автор долучив описи Г. Боплана, де присутня інформація про козацький побут, будівництво човнів, релігію, звичаї та традиції, але на військові дії французький автор звернув досить малу увагу.

Проте, така цікавість до козацтва вмотивується Д. Бантишем-Каменським подальшим перебігом малоросійської історії, зокрема з перспективи приєднання до Росії. Крім того, він не тільки відрізняє, а й протиставляє запорозьке та «малоросійське» (реєстрове, городове) козацтво. Визначальним в авторському розрізненні є морально-етичні виміри їхнього буття, а саме – орієнтація запорожців на «грабунок і вбивства», а «малоросійських козаків» – на захист Руської землі від «іновірного народу» [4].

Цікаві думки висловлює автор у сюжеті щодо діяльності козаків під гетьмануванням Богдана Хмельницького. Національно-визвольну війну дослідник описує у повному об'ємі. Але найцікавіше відбувається під час Переяславської ради 1654 р. Д. Бантиш-Каменський розумів події 1654 р. в Переяславі як повернення законної спадщини російських монархів, приєднання «добровільно улеглого одновірного народу» й безперечний дипломатичний успіх російського уряду. Він навіть написав у своїй праці: «Таким образом, без пролития крови, возвращена была Российскому Государству страна, вмещавшая в себе сто шестьдесят шесть городов и местечек и приобретено шестидесятитысячное храброе войско, без малейших на оное Царских издержек» [7]. Тобто для історика це було не об'єднання на автономних правах двох держав, а все-таки повернення українських земель під владу Росії. З цього випливає, що для дослідника агресором була тільки Річ Посполита, яка постійно утискала в правах народ, тому потрібно було повернутись до Росії, щоб жити вільно. Водночас історик дав блискучу характеристику Б. Хмельницькому як «великій людині, вірному підданцеві государя, такому ж хороброму полководцеві, як і вправному політикові». Відтоді український гетьман увійшов до кола найвидатніших російських історичних діячів.

Історик прагнув об'єктивності й не уникав контроверсійних подробиць українсько-російських перемовин і їхніх наслідків, першим повідомивши про інцидент у переяславській церкві під час складання присяги українською стороною, опозицію київської митрополії рішенням Переяславської ради, дипломатичні заходи Б. Хмельницького, які, на думку автора, суперечили переяславським домовленостям [5]. «Неможливо не дивуватися тим багатьом переминам, які настали в Малій Росії від часів кончини Богдана Хмельницького. З ним надовго припинилося благоденство мешканців цього краю, зникли найприємніші їхні надії», – підкреслює Д. Бантиш-Каменський, головною причиною занепаду вважає діяльність І. Виговського, якого автор категорично засуджує та сина Ю. Хмельницького, який сам не міг приймати важливі рішення і був під впливом Виговського.

Помітну роль він відводить й іншим постатям, зокрема гетьманові І. Мазепі, якого представляє в негативному світлі. Він порівнює його із Брюховецьким, але Мазепу вважає ще більш підлим. Однак, навіть особа «гетьмана-зрадника» удостоюється деяких позитивних рис. Наприклад, автор зазначає, що він був «вправним міністром» та вмів давати корисні поради стосовно державного управління [5].

Наукова сумлінність Д. Бантиша-Каменського змусила його визнати існування в історичній літературі промазепинської традиції, котра пояснювала гетьманові вчинки

інтересами народу та боротьбою за його права. Історик завзято полемізував з цим поглядом, протиставляючи йому тезу малоросійської історіографії про військові заслуги українців та їхню політичну лояльність у роки Північної війни. Виправдовуючи політику Петра I щодо обмеження козацької автономії, Д. Бантиш-Каменський водночас засвоїв, ба навіть поглибив критичне наставлення козацької історіографії щодо російських вельмож і державних діячів, пов'язаних із Мазепою [5].

На підставі нових документів Д. Бантиш-Каменський першим із істориків спробував створити психологічний портрет Мазепи, проникнути в таємниці його внутрішнього світу. Історик виходив з уявлення про глибоку суперечливість особистості Мазепи – щедро наділеного талантами державця та полководця, освіченої людини, котра могла стати справжнім вождем свого народу, але, на думку історика, принесла свої здібності в жертву власним пристрастям і зневазі до людей [5].

У другому виданні «Истории Малой России» представлений розділ, в якому містяться відомості про господарство, звичаї, обряди, риси характеру та побуту малоросіян, чини й стани в Малоросії, походження мови, а також інформацію про визначних літописців і Києво-Могилянську академію. Та найприкметнішою виглядає авторська оцінка Гетьманщини XVIII ст. Адже вона висвітлюється вченим не стільки як соціально-політичний інститут, що занепадав, скільки як джерело постійних бунтів та «зрад» щодо російського престолу. Д. Бантиш-Каменський навіть перекладає провину у порушенні договору Москви з Б. Хмельницьким на «безперервні зради гетьманів», які змусили російського імператора дарувати Малоросії нове управління. Автор лише трохи засуджує Петра Великого за «жорстоке поводження» з малоросіянами та козаками. Недаремно після опису «зради» І. Мазепи та обрання на гетьманство І. Скоропадського Д. Бантиш-Каменський зазначає, що коли б Петро I «міг вільно діяти, то ще тоді знищив би Гетьманство» [4].

Варто зауважити, що своїми науковими якостями праця Д. Бантиш-Каменського перевершувала все, що написали на відповідну тему раніше як російські, так і українські автори, передусім завдяки широкому використанню архівних джерел, вперше запроваджених до наукового обігу.

Отже, «Історія Малої Росії» назагал відповідала політичній орієнтації тієї частини української еліти, яка безумовно зробила свій вибір, перейшовши на позиції імперської лояльності. Проте підкреслений об'єктивізм Д. Бантиш-Каменського у поєднанні з нейтралістською концепцією не могли задовольнити патріотичних почувань нащадків малоросійського козацтва: що далі відходила в минуле козацька доба, то більше вона видавалася сповненою героїки та подвигів, воєнної слави та звитяги. Своєю чергою, Гетьманат, попри просвітницьку критику з боку істориків другої половини XVIII ст., почав у першій половині XIX ст. ретроспективно набувати рис «справжньої» державності.

Аннотация. В исследовании проанализированы взгляды Д. Бантыш-Каменского на историю Украины, изложенные в работе «История Малой России». Исследование осуществлено с применением общенаучных (исследовательского, аналитико-синтетического, обобщения, контент-анализа) и специальных исторических (исторической ретроспективы, проблемно-хронологического, историко-сравнительного, историко-биографического, историко-генетического) методов, на основе принципов научной объективности и историзма. Изучение указанного труда показало, что он отвечал политической ориентации той части украинской элиты рубежа XVIII–XIX вв., которая совершила мировоззренческий выбор, перейдя на позиции имперской лояльности.

Ключевые слова: Д. Бантыш-Каменский, «История Малой России», Украина, Малороссия, Гетманщина.

Abstract: In this study analysed the views of D. Bantysh-Kamensky on the history of Ukraine, which are set out in the work «The History of Small Russia». This research was carried out with the use of the general academic (research, analytical-synthetic, generalization, content analysis) and the special historical (historical retrospective, problem-chronological, historical-comparative, historical-biographical, historical-genetic) methods. Methodological basis of work is the principle of the historicism, of the scientific objectivity. The study of this work showed that it corresponded of the political orientation of a part of the Ukrainian elite in the 18th-19th centuries, which made a world-view choice by moving to the position of imperial loyalty.

Keywords: D. Bantysh-Kamensky, «History of Small Russia», Ukraine, Small Russia, Hetmanate.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). – Х.: Основа, 1996. – 376 с.
2. Ясь О. «История Малой России» Д. Бантыша-Каменського у світлі дослідницького інструментарію // Український археографічний щорічник. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 343–361.
3. Тарасов С. Тарасов С. В. Руїна Гетьманщини в російській історіографії другої половини XIX – початку XX ст.: Навчальний посібник. – Маріуполь, 2016. – 210 с.
4. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): Монографія: У 2 ч. / за ред. В. А. Смоля. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.
5. Когут З.Є. Формування української національної історіографії // «Схід–Захід: Історико-культурологічний збірник». – Харків, 2001. – Вип. 3. – С. 25–26.
6. Атаманенко А. Дмитро Бантыш-Каменський як історик України // Наук. зап. НаУОА: Іст. науки. – Острог, 2008. – Вип. 12. – С. 159–174.
7. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – М.: Н. Степанов, 1842. – Ч. 1 : От водворения славян в сей стране до присоединения оной, в 1654 г., к российскому государству. – XXIV. – 318 с.
8. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – М., 1830. – Ч. 2 : От присоединения сей страны к Российскому Государству до избрания в Гетманы Мазепы. – 296 с.
9. Бантыш-Каменский Д. История Малой России / Д. Бантыш-Каменский. – 2-е изд. – М., 1830. – Ч. 3: От избрания Мазепы до уничтожения Гетманства, – 375 с.

УДК 94(4).396

ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛУ ЖІНОЧОЇ КРАСИ В СЕРЕДНІ ВІКИ

В. А. Соць, І. І. Мартинчук

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про роль жінки в епоху Середньовіччя, що обумовлена значимістю вивчення процесів формування та становлення гендерних ідеологій. Роль жінки в Середні віки, в рамках яких відбулось становлення уявлення про жінку як про істоту недосконалу за своєю природою, закономірно підпорядковану чоловікові. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування порівняльно-історичного методу.

Ключові слова: Середні віки, суспільство, жінка, культ прекрасної Дами.

Середньовічне суспільство усвідомлювало себе як спільнота, в якій панує діяльний чоловік воїн, клірик, державець, сіяч, купець [1, с. 64]. Статус жінки в середньовічному суспільстві диктувався, насамперед, релігійними уявленнями. Зокрема, вважалось, що оскільки чоловік створений був за подобою Бога, а жінка – ні, то вона вважалась неповноцінною, й виходячи із цього, мала у всьому підпорядковуватись та слухатись істоти більш досконалої – чоловіка: «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господові, бо чоловік голова дружини, як і Христос Голова Церкви» [1, с. 273]. Діяльність та роль жінки у суспільстві перебувала у тісному взаємозв'язку від волі її чоловіка або батька, яких вона повинна була поважати та виконувати їхні настанови. Вона вважалась істотою несамостійною, тому не мала права бути свідком у суді та була позбавлена низки прав, якими володів чоловік. У період раннього середньовіччя (V–X ст.) жінка повністю підпорядковувалися чоловікові. Батько був головою сім'ї, володарем усієї родини. У дівчаток ще з малого віку виховували покірність та відданість чоловікові, тому вже будучи дорослими, жінки підсвідомо покорялися чоловікам. Як правило, уже в 16 річному віці дівчинка виходила заміж і назавжди покидала рідний дім. Ганебним було для родини, коли дівку ніхто не хотів брати заміж, і уже в 20 років вона вважалася старою і на неї вже може ніхто не глянути. Засуджувалося суспільством і церквою також, коли вдова покохала нового чоловіка і вирішила зв'язати з ним свою долю.